

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

МИКУЛАНИНЕЦЬ Леся Михайлівна

УДК 78.03 (477.87) “19”

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА ЗАКАРПАТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ:
ЕТНОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної та прикладної культурології Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури і туризму України.

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор
Шульгіна Валерія Дмитрівна,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, завідувач кафедри
теоретичної та прикладної культурології

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Маркова Олена Миколаївна,
Одеська державна музична академія
ім. А. Нежданової, завідувач кафедри
культурології і сучасної музики

кандидат мистецтвознавства
Антонюк Ірина Миколаївна,
Львівська національна музична академія
ім. М. Лисенка, директор бібліотеки,
доцент кафедри історії музики

Захист відбудеться 31 березня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ-15, вул. Івана Мазепи, 21, корпус 15.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ-15, вул. Івана Мазепи, 21, корпус 11.

Автореферат розісланий 28 лютого 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Овчарук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку вітчизняного мистецтвознавства активізується інтерес до вивчення культури різних регіонів. При значній кількості досліджень у цій галузі актуальною залишається проблема вивчення професійного музичного мистецтва Закарпаття другої половини ХХ століття – унікального та самобутнього явища, що розвивалось під впливом взаємодії культури українців та представників інших етносів (угорців, словаків, румунів, німців, росіян, циган та ін.). Виокремлення специфіки зазначеного феномену є необхідною передумовою для відтворення цілісної картини становлення українського культуротворчого процесу.

Вивченню професійного музичного мистецтва Закарпаття початку ХХ століття присвячене дисертаційне дослідження Т. Росул “Музичне життя Закарпаття 20–30-х років ХХ століття”, у якому розкрито шляхи формування музичної культури області, розроблено її періодизацію від ХІХ – до першої половини ХХ століття та охарактеризовано основні тенденції розвитку. Особливості хорового виконавства розкрито у монографії О. Гріна “Професійне музичне мистецтво Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ століття: історичний аспект”.

Осягненню проблеми становлення професійного музичного мистецтва Закарпаття другої половини ХХ століття присвячена значна кількість наукових публікацій, у яких висвітлено особливості функціонування концертного життя краю (В. Гошовський, Є. Задор, П. Милославський, Л. Мокану, В. Теличко, Т. Росул), окремі аспекти розвитку професійної музичної культури (В. Габорець, О. Кобулей, Ю. Соколовський, К. Оленич), специфіку формування музичної освіти (М. Митровка, І. Попова), творчість закарпатських композиторів (Л. Уральський, Н. Піцур, Я. Рак). Своєрідність музичного життя області охарактеризовано у збірці статей “Професійна музична культура Закарпаття: етапи становлення”. Різноманітні аспекти діяльності провідного митецького колективу розкривають праці М. Кречка “Заслужений Закарпатський народний хор” та “Співає Закарпатський народний хор”, І. Хланти “Пісня над Карпатами: Державний заслужений Закарпатський народний хор”.

Втім, попри наукові здобутки з вивчення музичної культури Закарпаття досі відсутнє комплексне дослідження, яке б узагальнило основні тенденції та закономірності розвитку професійного музичного мистецтва Закарпаття другої половини ХХ століття. Особливе географічне розташування краю, історія його розвитку, поліетнічна специфіка, функціонування західноєвропейських та найкращих радянських професійних музичних традицій зумовлюють необхідність комплексного вивчення професійного музичного мистецтва з позицій регіонального напрямку сучасного мистецтвознавства в аспекті етнокультурних підходів.

Вищезазначене обумовило вибір теми дослідження: **“Становлення та розвиток професійного музичного мистецтва Закарпаття другої половини ХХ століття: етнокультурні аспекти”**.

Зв'язок роботи із науковими планами, програмами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі теоретичної та прикладної культурології Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв і є частиною комплексної теми НАКККіМ “Культура і мистецтво в сучасному державотворчому процесі”.

Мета дослідження – висвітлити особливості становлення та розвитку професійного музичного мистецтва Закарпаття другої половини ХХ століття у етнокультурному аспекті.

Відповідно до поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- визначити теоретико-методологічні засади дослідження з урахуванням досягнень етнокультурології та регіонального напрямку мистецтвознавства;
- охарактеризувати особливості соціокультурних процесів у Закарпатському краї другої половини ХХ століття;
- виокремити специфіку професійного музичного мистецтва Закарпаття;
- визначити та охарактеризувати етапи формування професійного музичного мистецтва регіону;
- виділити основні етнокультурні чинники, які вплинули на становлення професійного музичного мистецтва Закарпатської області;
- проаналізувати етнокультурні особливості професійної музичної освіти краю;
- розкрити напрями діяльності Закарпатської обласної філармонії та провідних її колективів у контексті етнокультурного розвитку професійного музичного мистецтва краю.

Об'єкт дослідження – музичне мистецтво Закарпаття.

Предмет дослідження – професійне музичне мистецтво Закарпаття другої половини ХХ століття в аспекті вивчення етнокультурних засад його становлення та розвитку.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1946 року, коли у складі радянської України була створена Закарпатська область, та період 90-х років ХХ століття, що характеризується становленням незалежної України, корінними змінами у соціокультурному просторі країни.

Територіальні межі дослідження охоплюють Закарпатську область у складі УРСР (1946 – 1991) і становлення незалежної України (з 1991).

Для досягнення поставлених завдань використовувались такі **методи дослідження**: *аналітичний* – при вивченні філософської, мистецтвознавчої та культурологічної літератури за темою дослідження; *культурологічний* – для осмислення взаємозв'язків між суспільними і мистецькими процесами у Закарпатському краї; *джерелознавчий* – для залучення та обробки архівних

матеріалів; *пошуковий* – для виявлення невідомих фактів та використання архівних документів; *хронологічний* – для визначення періодизації музичної культури краю; *ретроспективний* – для відтворення цілісної картини розвитку музичного мистецтва краю означеного періоду; *системний* – при комплексному аналізі здобутків професійної музичної культури Закарпаття другої половини ХХ століття; *теоретичного узагальнення* – для підведення підсумків дослідження.

Джерельна база дослідження: матеріали Державного архіву Закарпатської області, зокрема фонди “Державного музично-драматичного театру” (ф. Р–1029), “Закарпатської обласної державної філармонії” (ф. Р–744), “Закарпатського обласного відділення хорового Товариства УРСР” (ф. Р–2475), “Обласного відділу у справах мистецтв при закарпатському облвиконкомі” (ф. Р–833); “Управління культури Закарпатської області” (ф. Р–1709), періодичні видання (“Закарпатська Україна”, “Закарпатська правда”); матеріали Закарпатської обласної філармонії (афіші, програми, накази з особового складу), статuti Ужгородського коледжу культури і мистецтв, документи з особистих архівів керівників Закарпатського народного хору П. Милославського та М. Попенка.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в наступних позиціях:

– вперше у вітчизняному мистецтвознавстві здійснено комплексний аналіз професійного музичного мистецтва Закарпаття другої половини ХХ століття;

– уточнено поняття «етнос» та «етнокультура» з метою обґрунтування та використання етнокультурного підходу у мистецтвознавчих дослідженнях регіонального спрямування;

– на основі вивчення творчих здобутків митців і учених Закарпаття, архівних матеріалів і періодичних видань виявлено етнокультурні особливості професійного музичного мистецтва регіону;

– визначено та охарактеризовано етапи формування професійного музичного мистецтва Закарпатської області;

– у результаті здійсненого комплексного аналізу закономірностей і специфічних особливостей розвитку професійного музичного мистецтва Закарпаття виділено основні етнокультурні чинники його становлення;

– розкрито процес формування музичної освіти регіону, який відбувався під впливом різних національних шкіл та поліетнічних традицій закарпатського народного виконавства;

– виявлено особливості концертного життя області у контексті етнокультурного становлення професійного музичного мистецтва Закарпаття;

– висвітлено діяльність провідних мистецьких колективів Закарпатської обласної філармонії у контексті їх впливу на формування етнокультурної специфіки;

– у науковий обіг введено архівні джерела та документи, що сприяли виявленню нових фактів з культурного життя Закарпаття (матеріали газетної періодики, які висвітлюють особливості гастрольно-концертного життя, статuti Закарпатської обласної державної філармонії, Закарпатського обласного відділення хорового Товариства УРСР, Обласного відділу у справах мистецтв при закарпатському облвиконкому та персоналій, які зробили вагомий внесок у розвиток регіонального мистецтва).

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні та розширенні методологічних засад мистецтвознавства в аспекті застосування етнокультурного підходу до регіональних мистецтвознавчих досліджень. Основні положення дисертації сприяють подальшій розробці проблеми становлення та розвитку професійного музичного мистецтва Закарпаття, а також процесу подальшого вивчення української регіональної культури.

Практичне значення результатів дослідження. Матеріали дослідження та його висновки можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях із проблем музичної культури регіонів України та культури Закарпаття ХХІ століття, а також як матеріал для вивчення історії музичної культури України у середніх і вищих навчальних закладах. Окремі розділи дисертації можуть стати основою для детального дослідження стильових напрямків та тенденцій розвитку культури Закарпаття другої половини ХХ століття, творчості окремих музикантів та колективів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження апробовано на науково-практичних конференціях: “Традиційне музикування українців у європейському просторі” (Київ, 2007), “Мистецька освіта ХХІ століття: теорія і практика” (Київ, 2009); на міжнародних науково-практичних конференціях: “Український народний музичний інструментарій: історія, теорія і методи дослідження” (Київ, 2009), “Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи” (Мелітополь, 2009); на VII культурологічних читаннях пам’яті Володимира Подкопаєва “Культурна трансформація сучасного українського суспільства” (Київ, 2009), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Культура і суспільство ХХІ століття: духовні, культурологічні, соціальні виміри” (Київ, 2010); на міжнародній науково-практичній конференції VIII культурологічних читань пам’яті Володимира Подкопаєва “Національно-культурний простір України ХХІ століття: стан і перспективи” (Київ, 2010), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Культурна політика у контексті етнокультурного різноманіття України” (Київ, 2010).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в одинадцяти публікаціях, із них шість – у фахових виданнях, затверджених ВАК України за напрямком “мистецтвознавство”.

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 224 сторінки (із них 174 сторінки основного тексту). Список літератури містить 298 позицій. Додатки становлять 21 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовується актуальність проблеми дослідження, визначаються об'єкт, предмет, хронологічні та територіальні межі, мета, завдання, методи, наукова новизна, теоретичне та практичне значення, наводяться дані про апробацію результатів роботи, публікації за темою дисертаційного дослідження, подається структура.

Перший розділ **“Методологічні основи мистецтвознавчих регіональних досліджень”** складається з двох підрозділів.

У першому підрозділі *“Аналіз сучасних етнокультурних концепцій”* проаналізовано та уточнено основні поняття, які є фундаментальними для нашої праці.

Теоретико-методологічною базою дослідження стали положення, розроблені у працях вітчизняних культурологів (В. Андрущенко, Ф. Бацевич, В. Бусель, І. Кононов, М. Степико, М. Тиводар, О. Чебан, В. Шинкарук).

На основі аналізу зазначених концепцій у дослідженні уточнено поняття «етнос» та «етнокультура». Етнос – це історична спільність людей, які проживають на певній території та характеризуються єдністю мови, культури, віри, звичаїв, норм поведінки, способів життєдіяльності. Протягом своєї історії етнос постійно розвивається, змінюється та знаходиться у тісній культурній взаємодії із різними етнічними утвореннями.

Етнокультура – складне динамічне утворення, яке включає в себе організацію життєдіяльності етносу, багатство його духовного життя та матеріальні досягнення. Етнокультура як діалектична система, з одного боку, є усталеною і має стійкі етнічні характеристики: звичаї, традиції, обряди, вірування, а з іншого, вона знаходиться у постійній зміні та розвитку, збагачуючись іноетнічними впливами. У етнічній культурі окремі характеристики певного етносу вже не виокремлюються, а сприймаються у єдності всіх складових елементів.

У дисертації відзначено, що до етнокультури належать не тільки здобутки фольклорної культури, але й традиції та досягнення професійного мистецтва.

Другий підрозділ *“Українська музична культура в аспекті регіональних досліджень”* присвячений аналізу провідних мистецтвознавчих досліджень культури та мистецтва регіонів України, визначенню їх особливостей.

Доведено, що сучасні наукові процеси характеризуються розширенням меж традиційної мистецтвознавчої науки, входженням до її наукового апарату досягнень суміжних наук (філософії, культурології, етнокulturології та ін.). У дисертації визначено основні риси мистецтвознавчих регіональних досліджень:

- висвітлення закономірностей розвитку культури певного регіону та введення до наукового обігу нових мистецтвознавчих та культурологічних понять (П. Даценко, Т. Мартинюк);
- періодизація розвитку культури певного регіону (Т. Бурдейна-Публіка, Л. Кияновська, П. Шиманський);
- розкриття передумов, які сприяють культурному ренесансу чи, навпаки, занепаду досліджуваного регіону (О. Васюта, Т. Росул);
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків між соціальними і культурними процесами (І. Антонюк, О. Миронова, Л. Романюк);
- розкриття впливу мистецької освіти та освітньо-культурних центрів на розвиток культури окремого регіону (О. Попович, А. Литвиненко);
- висвітлення внеску культурно-мистецьких надбань окремого регіону України у загальнонаціональну культурну спадщину (І. Бермес, О. Караульна, Н. Костюк, О. Маркова, В. Мітлицька).

Другий розділ **“Соціокультурні умови становлення та розвитку професійного музичного мистецтва Закарпаття у другій половині ХХ століття”** складається із двох підрозділів. У першому підрозділі *“Суспільно-культурні процеси на Закарпатті у другій половині ХХ століття”* висвітлено провідні тенденції розвитку культури краю у контексті соціокультурного і духовного життя Закарпаття.

Період другої половини ХХ століття в історії краю був надзвичайно складним і суперечливим. Воз'єднання краю з радянською Україною сприяло розвитку всіх сфер народного господарства, науки, освіти та культури. Та попри значні здобутки, Закарпаття зазнало негативних проявів тогочасної політичної системи.

У дослідженні виявлено, що становлення професійної культури Закарпатського краю у другій половині ХХ століття відбувалося під впливом різних професійних шкіл, які поєднувалися із народними традиціями. Розвиток театрального мистецтва ґрунтувався на засадах української театральної школи. Образотворче мистецтво демонструвало поєднання принципів західноєвропейської (угорської, німецької, італійської) та східноєвропейської (радянської) художніх шкіл. Бібліотечна справа розвивалася на основі празьких просвітницьких тенденцій, які поєднувалися із радянськими принципами організації культурно-просвітницької роботи.

У другій половині ХХ століття на Закарпатті стрімко почала розвиватися музична освіта. Було відкрито велику кількість музичних шкіл, почало свою діяльність Ужгородське музичне училище.

У розвитку освітньої діяльності Ужгородського музичного училища можна виділити декілька етапів.

Перший (1946 – 1950-ті роки) – становлення творчих засад – пов’язаний з новими соціокультурними умовами, зумовленими приєднанням Закарпаття до складу УРСР. Заклад освоює свою роботу на принципах радянської освітньої моделі, яка поєднується із західноєвропейськими виконавськими та педагогічними принципами.

Другий етап (60–70-ті роки) позначений контактами із Центральною Європою (Будапештом, Кошице, Братиславою, Прагою), які стали можливими у середині 60-х років. Музична освіта у даний період виходить за рамки підготовки лише виконавців. Цей процес зумовило відкриття 1960 року теоретичного відділу музичного училища. Завдяки його діяльності на Закарпатті закладаються основи музикознавчої думки. У музичній освіті краю відбувається становлення нової моделі виховання музиканта, у якій домінуючим є інтелектуальний інтерпретаторський підхід.

Третій етап (80–90-ті роки) – зменшення владного диктату, нові умови суспільно-політичного розвитку, пов’язані з “перебудовою” і здобуттям Україною незалежності. Даний період відмічений виробленням власної закарпатської педагогічної освітньої моделі, яка синтезувала принципи різних національних мистецьких шкіл.

За нових соціокультурних умов 90-х років закарпатські культурні процеси характеризуються відкритою популяризацією етнокультурних традицій, зверненням до провідних надбань західноєвропейського мистецтва, стилістичним плюралізмом. У той же час, у закарпатській культурі присутні ознаки комерціалізації.

У другому підрозділі *“Становлення та розвиток професійного музичного мистецтва Закарпаття”* визначено та охарактеризовано основні етапи музичного життя другої половини ХХ століття:

– 1946 – 50-ті роки – становлення професійного музичного мистецтва краю;

– 1960 – 70-ті роки – одночасне функціонування як західноєвропейських, так і східноєвропейських мистецьких парадигм, посилення суто українських впливів;

– 1980 – 90-ті роки – найбільш суперечливий і контрастний період. З одного боку, він позначений активними творчими пошуками як у композиторському, так і виконавському мистецтві, створенням нових професійних колективів, а з іншого – спадом інтенсивності концертного життя, недостатнім фінансуванням галузі тощо.

Перший етап характеризується піднесенням та активним розвитком професійного музичного мистецтва краю, поживавленням усіх напрямків музичної творчості. Закарпаття долучилося до найкращих здобутків української та радянської професійної музичної культури, для мистецького розвитку краю було заохочено велику кількість фахівців, виділено значні фінансові дотації. В області активно починає розвиватися освіта, виконавство, закладаються основи композиторської школи, з'являються нові творчі колективи, поживавлюється музичне життя.

Другий етап окреслюється особливим синтезом різних професійних принципів: західноєвропейських, які представляло старше покоління музикантів, та східноєвропейських, носіями яких виступило молоде покоління митців.

Відділення Хорового товариства було відкрито в Ужгороді 1960 року. Внаслідок його діяльності було організовано велику кількість аматорських народних колективів різних етнічних меншин краю, виріс мистецький рівень самодіяльних і професійних хорів. Відбулося відродження хорового руху, започаткованого на Закарпатті у 20 – 30-ті роки ХХ століття.

У цей період закарпатське професійне музичне мистецтво продовжує розвиватися у руслі етнокультурних традицій. Цьому процесу сприяють нові тенденції українського мистецтва, зокрема “нова фольклорна хвиля”. У мистецтві краю цей напрямок проявився у закладанні основ закарпатської композиторської школи.

Для подальшого розвитку професійного музичного мистецтва Закарпаття 60 – 70-х років ХХ століття особливої ваги мали так звані мистецькі свята інтернаціональної дружби, творчі поїздки за кордон (у країни соціалістичного табору).

Третій етап визначається послабленням радянського владного контролю за розвитком культури. Професійне закарпатське музичне мистецтво на регіональному ґрунті віддзеркалює загальноукраїнські музичні процеси. Вони ілюструють творчі пошуки митців краю, що виявилися у нових формах організації музичного життя, виконавських та композиторських експериментах.

Нові риси проявилися у закарпатському хоровому виконавстві, яке у 80-ті роки відображає провідні європейські та українські мистецькі тенденції і виходить за рамки лише народно-хорових традицій різних етносів краю.

Попри подальший поступ музичного мистецтва Закарпаття слід відмітити, що радянська культурна ізоляція спричинила певне виснаження творчих можливостей, що привело до зниження концертної активності та певного мистецького занепаду. Особливо поширення творча криза зазнала на початку 90-х років, що призвело до уповільнення розвитку культурно-мистецького життя Закарпаття.

У середині 90-х років у професійному музичному мистецтві краю розпочинається новий період. Музичне піднесення пов'язане із організацією

Закарпатського осередку Національної спілки композиторів України, а також з поступовим відновленням концертного життя краю через проведення фестивалів. У даний період закарпатське мистецтво активно інтегрується у європейський музичний простір, що значно розширило його можливості.

У музичному мистецтві Закарпаття другої половини ХХ століття паралельно розвивалися дві лінії. За однією із них втілювалися владні вимоги щодо створення єдиної радянської культури, а за другою – еволюціонували закарпатські етнокультурні музичні традиції.

Автором доведено, що на становлення та розвиток професійного закарпатського музичного мистецтва у другій половині ХХ століття вплинули наступні етнокультурні чинники:

- функціонування професійних західноєвропейських та західнослов'янських (празьких) мистецьких і освітніх традицій, які домінували у краї до другої половини ХХ століття;

- вплив традицій закарпатського народного мистецтва з його поліетнічними проявами;

- виникнення нових соціально-політичних та культурних умов внаслідок приходу на Закарпаття радянської влади;

- відкриття професійних мистецьких навчальних закладів та творчих установ;

- приїзд у край митців із різних міст СРСР, які були носіями східноєвропейських мистецьких принципів;

- запозичення традицій українського мистецтва та інших професійних мистецьких шкіл Радянського Союзу та країн соціалістичного табору;

- розвиток фольклористики краю, який проявився через збирання як закарпатського фольклору, так і народнопісенних зразків різних етносів краю;

- розгортання творчої діяльності професійних закарпатських колективів, окремих виконавців, композиторів, розвиток виконавського мистецтва та мистецтвознавчої думки;

- інтеграція мистецтва області в європейський музичний простір у середині 90-х років.

Третій розділ **“Діяльність мистецьких колективів філармонії у вимірах етнокультурного розвитку професійної музичної культури Закарпаття”** складається із двох підрозділів. У першому – *“Мистецько-просвітницька діяльність Закарпатської обласної філармонії”* характеризуються основні напрями роботи установи та її творчих колективів.

У дослідженні на основі аналізу архівних джерел доведено, що у діяльності Закарпатської обласної філармонії можна виділити декілька етапів, які співвідносяться з основними етапами розвитку професійного музичного мистецтва краю.

Перший – 1946 – 50-ті роки ХХ століття – творче становлення філармонії. У цей час закладаються основні принципи та напрямки роботи установи, створюються мистецькі колективи – Закарпатський народний хор, симфонічний оркестр, музичний лекторій та ансамбль “Угорські мелодії”. Активну виконавську та музично-просвітницьку діяльність здійснюють провідні музиканти Закарпаття та Радянського Союзу.

Просвітницька робота у філармонії проводилась у формах музичного лекторію та “недільних” концертів. Музичні “неділі” і концерти музичного лекторію, маючи близькі позиції щодо побудови своєї роботи, виконували різні просвітницькі функції: музичний лекторій розвивав принципи радянського мистецтва, а музичні “неділі” основували свою діяльність на традиціях закарпатського концертного життя довоєнного періоду.

Другий етап – 60 – 70-ті роки ХХ століття – діяльність обласної філармонії характеризується збільшенням інтенсивності концертного життя, посиленням закарпатських етнічних впливів у творчості музикантів установи, створенням нових мистецьких колективів та досягненням творчої зрілості тих, які були створені раніше.

У цей період особливою інтенсивністю відмічена діяльність ансамблю “Угорські мелодії”. 1977 року колектив очолив корифей закарпатського мистецтва, композитор, виконавець, педагог і диригент, угорець за національністю І. Мартон. Він організував роботу ансамблю на професійному рівні, збагативши репертуар серйозною музикою національного забарвлення та зробив акцент у творчому стилі на виявленні особливостей угорського фольклору і колориту. Специфічною рисою колективу стало втілення традиції виконання, яка побутувала в угорських циганських народних ансамблях.

У приміщенні Закарпатської обласної філармонії 1974 року був встановлений орган фірми “Riger Kloss”. Це сприяло відновленню виконавських органних традицій, які побутували у закарпатському мистецтві до другої половини ХХ століття.

Камерний оркестр, який очолив Йосип Гарчар, був створений при Закарпатській обласній філармонії у 1978 року. Колектив виконував старовинну і класичну музику, а також твори радянських та українських композиторів, але репертуарну основу становили твори закарпатських композиторів. Через їх інтерпретацію колектив набув особливої закарпатської манери гри.

Третій етап – 80 – 90-ті роки – у роботі Закарпатської обласної філармонії позначений кризою радянських форм організації культурно-мистецького життя. Даний період характеризується входженням у академічне мистецтво естрадних тенденцій, що у роботі філармонії виявилось через створення різного роду естрадних ансамблів: “Музики” (1975 – 1983), “Ореол” (1985), концертно-естрадний ансамбль фольклорного спрямування “Закарпаття” (1981 – 1986), естрадний колектив “Шанс”(1986 – 1990), джаз-рок гурт “Бескид” (1989 – 1991).

Діяльність естрадних ансамблів ілюструє пошуки закарпатських митців у сфері фольклору.

У цей період діяльність Закарпатської обласної філармонії була спрямована на пошук нових форм концертно-мистецького життя, які виразились у проведеннях фестивалів. 1985 року у філармонії відбувся фестиваль камерної музики, присвячений 300-річчю від дня народження Г. Генделя та Й. Баха. Того ж року був заснований фестиваль “Золота осінь”. Ці два фестивалі популяризували досягнення академічного мистецтва. 1984 року філармонією організовано республіканський фестиваль естрадного мистецтва “Дружба”. Хоча діяльність фестивалів через фінансові проблеми не позначена довготривалістю, вона мала велике значення у подальшій організації мистецького життя краю.

Перша половина 90-х років у роботі Закарпатської обласної філармонії характеризується кризовими явищами, які спричинили майже повне припинення концертної діяльності. Мистецький застій примусив провідних музи-кантив філармонії до пошуків нових форм роботи установи. У середині 90-х внаслідок діяльності Закарпатського осередку Спілки композиторів України, впровадженню передових продюсерських технологій, налагодженню міжнародних контактів із провідними європейськими музикантами філармонія поступово відновлює своє концертне життя.

Отже, при значних творчих здобутках Закарпатська обласна філармонія протягом другої половини ХХ століття зіткнулася із певними труднощами: на початку своєї діяльності – із низьким матеріальним забезпеченням, недостатньою кількістю професійних кадрів, зміною західноєвропейської культурної парадигми на радянські соціалістичні мистецькі принципи; у подальшому – із негативними проявами офіційної тоталітарної мистецької політики; у 90-ті роки – із фінансовими проблемами.

В дисертації узагальнено основні принципи діяльності Закарпатської обласної філармонії:

- професіоналізація музичного мистецтва Закарпаття;
- організація та планування концертно-мистецького життя краю;
- збереження та розвиток етнокультурної специфіки професійного музичного мистецтва Закарпаття;
- підтримка традицій західноєвропейських професійних музичних шкіл;
- посилення культурно-мистецьких зв’язків Закарпаття із Україною, республіками Радянського Союзу та країнами соціалістичного табору;
- налагодження повноцінної роботи творчих колективів філармонії різного етнічного спрямування;
- розвиток закарпатського виконавського і композиторського мистецтва, мистецтвознавчої думки;

– широкомасштабна просвітницька діяльність задля залучення широкого кола слухачів до музичного мистецтва;

– посилення євроінтеграційних процесів в 1990-х роках.

Другий підрозділ “*Закарпатський народний хор як важлива складова етнокультурних процесів краю*” розкриває мистецькі здобутки колективу, основні творчі засади, пов’язані із діяльністю його художніх керівників П. Милославського, М. Кречка та М. Попенка.

Закарпатський народний хор увібрав професійні традиції російської (П. Милославський) та української (київської – М. Кречко та львівської – М. Попенко) хорових шкіл. У діяльності колективу ці традиції проявилися у творчій спадковості та одночасному існуванні різних хорових напрямків.

Художні керівники колективу у своїй діяльності органічно поєднали засади професійного і народного мистецтва. При всій відмінності творчих засад різні диригентсько-хорові школи не протистояли одна одній. Основні творчі принципи колективу були підпорядковані відтворенню етнокультурної специфіки закарпатської народної пісні. Задля її втілення художні керівники хору використовували різні засоби. П. Милославський у народній пісні робив акцент на збереженні її архаїчності. М. Кречко демонстрував історичну трансформацію народної пісні. М. Попенко синтезував погляди П. Милославського та М. Кречка: він вводив у репертуар Закарпатського народного хору як забуті архаїчні закарпатські пісні, так і сучасні музично-фольклорні зразки. Завдяки творчій діяльності П. Милославського, М. Кречка та М. Попенка хор став одним із найкращих народних колективів колишнього Радянського Союзу та зробив вагомий внесок у етнокультурний розвиток професійного музичного мистецтва Закарпаття.

ВИСНОВКИ

Здійснений у дослідженні аналіз становлення та розвитку професійного музичного мистецтва Закарпаття другої половини ХХ століття дає можливість підвести такі підсумки:

1. Визначено теоретико-методологічні засади дослідження. Ними стали наукові праці з етнокультурології, які розглядаються у межах двох фундаментальних понять: етносу (В. Андрущенко, Ф. Бацевич, В. Бусель, І. Кононов та ін.) та етнокультури (С. Безклубенко, А. Кравченко, Л. Маєвська, Ю. Нікіщенко, Б. Савчук, Ю. Саєнко, М. Тиводар, В. Шинкарук та ін.). Мистецтвознавчі дослідження регіонального напрямку використані у дисертації в контексті виявлення внеску культурно-мистецьких надбань окремих регіонів України та Закарпаття у загальнонаціональну культурну спадщину (Т. Бурдейна-Публіка, Л. Кияновська, Т. Мартинюк, Л. Мокану, Т. Росул, В. Теличко, П. Шиманський).

2. Охарактеризовано особливості соціокультурних процесів Закарпаття другої половини ХХ століття. Доведено, що вони позначені протиріччями у період входження регіону до складу УРСР. У цей час область, з одного боку, долучилась до найкращих здобутків української і радянської культури, а з іншого – відчула негативні прояви тоталітаризму. У період незалежності край залучається до євроінтеграційних процесів, але в той же час у мистецькій сфері проявляються певні кризові явища, які виразились у комерціалізації культури.

3. З'ясовано специфіку становлення та розвитку професійного музичного мистецтва Закарпаття. Воно формувалось під впливом різних чинників: географічного (область межує з Румунією, Угорщиною, Словаччиною, Польщею), політичного (край був у складі Австро-Угорщини, Чехословаччини, Угорщини, Радянського Союзу), етнічного (на Закарпатті проживають українці, угорці, словаки, румуни, німці, росіяни, цигани та інші етноси). Означені чинники обумовили самотність професійного музичного мистецтва області, домінування у ньому музичних традицій різних етносів краю, які ґрунтувались на професійних засадах різних національних шкіл (української, чеської, угорської, російської та ін.).

4. На основі аналізу архівних матеріалів визначено та охарактеризовано етапи розвитку професійного музичного мистецтва Закарпаття.

Перший етап (1946 – 50-ті роки) пов'язаний із приєднанням Закарпаття до складу УРСР. На професійне музичне мистецтво у цей період мало вплив відкриття Закарпатської обласної філармонії та Ужгородського музичного училища, діяльність провідних закарпатських музикантів. Формування музичного мистецтва відбувалось на західноєвропейських музичних засадах та професійних традиціях різних мистецьких шкіл Радянського Союзу.

Другий етап (1960 – 70-ті роки) означений “хрущовською відлигою” та мистецькими контактами із Центральною Європою, а саме країнами соціалістичного табору. У даний період у музичному мистецтві Закарпаття почала формуватися регіональна композиторська школа, закладалися основи музико-знавчої думки, розвивалася наукова фольклористика, інструментальне виконавство, розпочало свою діяльність обласне відділення Хорового товариства, при філармонії був організований камерний оркестр. У краї працювало два покоління митців – музиканти старшого покоління, які стояли у витоків професійного становлення музичного мистецтва – представники західноєвропейських музичних традицій, і молоде покоління митців, які у своїй діяльності репрезентували східноєвропейські (радянські) музичні тенденції. Це сприяло формуванню нової якості музичного мистецтва, у якому посилювалися українські національні впливи.

Третій етап (1980 – 90-ті роки) – найбільш контрастний. Він характеризується послабленням владного контролю за розвитком мистецтва та здобуттям Україною незалежності. Ці процеси, з одного боку, сприяли появі у

академічному мистецтві естрадних тенденцій, створенню нових колективів, проведенню фестивалів, інтеграції мистецтва Закарпаття до європейського музичного простору, з іншого – спричинили кризу традиційних форм організації культурно-мистецького життя.

5. Виділено основні етнокультурні чинники, що вплинули на становлення та розвиток професійного музичного мистецтва Закарпаття. Вони пов'язані із функціонуванням народних музичних традицій різних етносів, які прожи-вають на території області, західноєвропейськими та східноєвропейськими професійними впливами, діяльністю провідних закарпатських та радянських музикантів, інтеграцією закарпатського мистецтва в європейський музичний простір.

6. Виявлено особливості формування музичної освіти краю у другій половині ХХ століття. Відзначено, що вона поєднала радянські освітні традиції другої половини ХХ століття, спрямовані на виховання музиканта-професіонала, з естетичними принципами різних національних мистецьких шкіл (чеської, угорської, італійської, російської, української) та поліетнічні традиції закарпатського народного виконавства. Таким чином, синтез вищезазначених освітніх засад виявився у новій якості музичної освіти, домінуючою рисою якої стала етнокультурна специфіка.

7. Розкрито напрями діяльності Закарпатської обласної філармонії та її провідних мистецьких колективів у контексті етнокультурного розвитку професійного музичного мистецтва краю.

Доведено, що діяльність провідних мистецьких колективів філармонії демонструвала етнокультурне різноманіття професійного музичного мистецтва області. Закарпатський народний хор представив пісенні традиції українців Закарпаття та інших етносів краю, ансамбль “Угорські мелодії” – звичаї угорського та циганського інструментального виконавства, камерний оркестр розвивав українські традиції камерно-інструментального виконавства та сприяв закладанню своєрідної камерно-інструментальної манери гри, музичний лекторій втілював радянські музично-просвітницькі засади, естрадні ансамблі сприяли зближенню естрадного та академічного мистецтв, ядром якого став закарпатський фольклор.

Найяскравішим колективом Закарпатської обласної філармонії, який значно вплинув на етнокультурний розвиток професійного музичного мистецтва краю, став Закарпатський народний хор. У своїй творчості він синтезував різні етнічні народні виконавські традиції (українські, угорські, чеські, словацькі, румунські), які поєднав із професійними засадами української, російської, празької диригентських шкіл.

Дослідження не вичерпує всіх питань, пов'язаних з даною проблематикою, виявлені в результаті дослідження факти і закономірності

можуть стати основою для подальшого вивчення специфіки закарпатської виконавської та композиторських шкіл, творчості окремих музикантів області.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Микуланинець Л. Композиторська творчість Д. Задора та І. Мартона у вимірах музичної культури Закарпаття другої половини ХХ століття / Леся Микуланинець // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 12. – С. 144–149.

2. Микуланинець Л. Фестивальний рух у розвитку професійної музичної культури Закарпаття / Леся Микуланинець // Музикознавчі студії. Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. – Вип. 19. – Львів: СПОЛОМ, 2008. – С. 69–72.

3. Микуланинець Л. М. Закарпатська музична культура другої половини ХХ століття у світлі регіональних культурологічних досліджень України: історіографічний аспект / Леся Михайлівна Микуланинець // Теоретичні та практичні питання культурології: зб. наук. статей. – Вип. XXVI. Ч.І. – Мелітополь: Вид-во “Сана”, 2009. – С. 20–25.

4. Микуланинець Л. М. Етнокультурологічне становлення професійної музичної культури Закарпаття у другій половині ХХ століття / Леся Михайлівна Микуланинець // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. – Вип. 15. – К.: Міленіум, 2009. – С. 184–188.

5. Микуланинець Л. Закарпатська обласна філармонія у етнокультурологічному становленні професійної музичної культури краю другої половини ХХ століття / Леся Микуланинець // Традиції та інновації у вищій архітектурно-художній освіті. – Вип. 3, 4. – Харків, 2009. – С. 36–38.

6. Микуланинець Л. Постать М. Кречка у становленні професійної музичної культури Закарпаття другої половини ХХ століття / Леся Микуланинець // Культурологічний та мистецтвознавчий журнал “Аркадія”. – 2009. – № 4. – С. 45–48.

7. Микуланинець Л. М. Культурна ситуація на Закарпатті другої половини ХХ століття / Леся Михайлівна Микуланинець // зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції: 40-річчя колекції українських народних музичних інструментів Музею театрального, музичного і кіномистецтва України [“Український народний музичний інструментарій: історія, теорія і методи дослідження”], (Київ, 21–22 травня 2009 р.). – К.: ДАКККіМ, 2009. – С. 224–229.

8. Микуланинець Л. М. Професійна музична культура Закарпаття в українському мистецькому просторі / Л. М. Микуланинець // зб. наук. праць за матеріалами VII Культурологічних читань пам’яті Володимира Подкопаєва

[“Культурна трансформація сучасного українського суспільства”], (Київ, 4 – 5 червня 2009 р). – К.: ДАКККиМ, 2009. – Ч.1. – С.133–134.

9. Микуланинець Л. М. Постать В. Теличка у сучасному культурному житті Закарпаття / Л.М.Микуланинець // зб. матеріалів III міжнародної науково-практичної конференції [“Традиційне музикування українців у європейському просторі”], (Київ, 11-12 жовтня 2007 р.). – К.: ДАКККиМ, 2008. – С. 167 – 170.

10. Микуланинець Л. М. Закарпатська обласна філармонія як осередок розвитку виконавського мистецтва / Леся Михайлівна Микуланинець // зб. матеріалів науково-практичної конференції [“Мистецька освіта XXI століття: теорія і практика”], (Київ, 27 – 28 жовтня 2009 р.). –К.: НАКККиМ, 2010. – С. 170–175.

11. Микуланинець Л.М. Соціокультурні передумови формування професійної освіти та мистецтва Закарпаття у другій половині XX століття / Леся Михайлівна Микуланинець // зб. наук. праць Всеукраїнської науково-практичної конференції [“Культура і суспільство XXI століття: духовні культурологічні, соціальні виміри”], (Київ, 27 –28 травня 2010 р.). –К.: НАКККиМ, 2010. – С. 186–188.

АНОТАЦІЯ

Микуланинець Л.М. Становлення та розвиток професійного музичного мистецтва Закарпаття другої половини XX століття: етнокультурні аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, 2010.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню професійного музичного мистецтва Закарпаття другої половини XX століття в аспекті міжкультурної взаємодії та етнокультурних чинників. У роботі визначені методологічні засади дослідження, які ґрунтуються на досягненнях етнокультурології та мистецтвознавства, висвітлено основні тенденції сучасних регіональних досліджень, охарактеризовано головні соціокультурні процеси у краї у другій половині XX століття, визначено етапи розвитку професійного музичного мистецтва Закарпаття, виділено основні етнокультурні чинники, які вплинули на його становлення та розвиток, проаналізовано особливості музичної освіти, розкрито діяльність Закарпатської обласної філармонії та провідних її колективів у контексті етнокультурного розвитку професійного музичного мистецтва краю.

Ключові слова: професійне музичне мистецтво, етнокультурні чинники, соціокультурні умови, Закарпатська обласна філармонія, культурно-мистецьке

життя, музична освіта, музично-просвітницька діяльність, мистецькі колективи Закарпаття.

АННОТАЦІЯ

Микуланинець Л.М. Становление и развитие профессионального музыкального искусства Закарпатья второй половины XX века: этнокультурные аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, Киев, 2010.

Диссертация посвящена комплексному изучению профессионального музыкального искусства Закарпатья второй половины XX века в аспекте межкультурного взаимодействия и этнокультурных факторов.

В первом разделе работы анализируются современные этнокультурные концепции, уточняются понятия “этнос”, “этнокультура”, а также разбираются основные искусствоведческие региональные исследования и освещаются пробелы, которые существуют в изучении профессионального музыкального искусства Закарпатья. Автор аргументирует мысль, что региональное направление украинского искусствоведения интенсивно развивается. Оно тесно интегрируется с разными смежными науками, особенно с культурологией. Эти научные процессы способствуют формированию новой методологической базы, расширению границ традиционного искусствоведения и появлению новых направлений, которые способствуют комплексному изучению музыкальной культуры определенного региона Украины.

Второй раздел диссертации освещает особенности становления новой социокультурной среды в Закарпатье, раскрывает процесс развития образования, театрального искусства, живописи и библиотечного дела. В разделе акцент ставится на анализе этнокультурных факторов становления и развития профессионального музыкального искусства региона, его периодизации и характеристике этапов развития.

Автор аргументирует мысль, что во второй половине XX столетия на Закарпатье происходит формирование профессиональной культуры, которая находится под влиянием разных профессиональных и народных этнокультурных традиций.

Развитие театрального искусства основывается на позициях украинской театральной школы. Живопись демонстрирует соединение принципов западноевропейской (венгерской, немецкой, итальянской) и восточноевропейской (советской) художественных школ. Библиотечное дело развивается, опираясь на пражские просветительские тенденции, которые

соединяются с советскими принципами организации культурно-просветительской работы.

Закарпатское профессиональное музыкальное искусство сформировалось под влиянием этнокультурных факторов. Они связаны с функционированием народных музыкальных традиций разных этносов, живущих на территории области, западноевропейским и восточноевропейским профессиональным влиянием, деятельностью ведущих закарпатских и советских музыкантов, а также современной интеграцией закарпатского искусства в европейское музыкальное пространство.

Третий раздел посвящен деятельности Закарпатской областной филармонии и ее ведущих музыкальных коллективов в аспекте этнокультурного развития профессионального музыкального искусства края.

Автор аргументирует, что ансамбль “Венгерские мелодии” представил принципы венгерского и цыганского инструментального исполнительства, камерный оркестр отобразил украинские традиции камерно-инструментального исполнительства, а также способствовал созданию своеобразной камерно-инструментальной манеры игры, музыкальный лекторий отобразил советские музыкально-просветительские принципы, эстрадные ансамбли стали выразителями тенденций к сближению эстрадного и академического искусства посредством закарпатского фольклора.

Важное значение придается освещению творчества наиболее яркого в этнокультурном плане коллектива – Закарпатского народного хора. В своей деятельности коллектив отобразил разные этнические народные исполнительские традиции (закарпатские, венгерские, чешские, словацкие, румынские), которые соединил с профессиональными принципами украинской, русской, пражской дирижерскими школами. Репертуарная политика коллектива отобразила две хоровые линии: исполнение народной песни и хоровой классики. Просветительская деятельность филармонии способствовала интенсификации концертной жизни, увеличению музыкальной осведомленности закарпатской публики, усилению региональных этнокультурных влияний на творчество коллективов филармонии. Посредством гастролей ведущих музыкантов Советского Союза музыкальное искусство края обогатилось достижениями разных творческих школ.

Ключевые слова: профессиональное музыкальное искусство, этнокультурные факторы, социокультурные условия, Закарпатская областная филармония, культурная жизнь, музыкальное образование, музыкально-просветительская деятельность, музыкальные коллективы Закарпаття.

SUMMARY

Mykulanynets L.M. Transcarpathian professional musical art`s formation and progress in second half of XX century: ethnocultural aspects. – Manuscript.

The thesis is submitted for a candidate degree of art criticism for speciality 26.00.01 – theory and history of culture. – National academy of managerial stuff in culture and art, Kyiv, 2010.

The thesis is devoted for complex study of Transcarpathian professional musical art in second half of XX century with the intercultural interaction and ethnocultural factors` aspect. In the thesis, the scientific relations between art criticism and culturology are found out, the main tendencies of modern regional researches are shown, the main region`s social and cultural processes in second half of XX century are described, the progress stages of Transcarpathian professional musical art are determined and the main ethnocultural factors which had an influence upon its formation and progress are stressed, the peculiarities of musical education are analyzed, the activity of Transcarpathian oblast philharmony and its prominent collectives in order to context of regional professional musical art`s ethnocultural progress is discovered.

Key words: professional musical art, ethnocultural factors, social and cultural conditions, Transcarpathian oblast philharmony, cultural and artistic life, musical education, musical and enlightenmental activity, Transcarpathian artistic collectives.

Підп. до друку 24.02.2011. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік-вид. арк. 0,9. Зам. 38. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 2544 від 27.06.2006.